

کلاغ‌های منفرد انزوا

بررسی روحیه‌ی یأس و امید در شعر

از کودتای ۲۸ مرداد تا بهمن ۵۷

علی جعفری اردکانی

انتشارات حایر

سرشناسه	: جعفری اردکانی، علی، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: کلاغ‌های منفرد انزوا : بررسی روحیه‌ی یاس و امید در شعر از کودتای ۲۸ مرداد تا بهمن ۵۸ / علی جعفری اردکانی.
مشخصات نشر	: انتشارات حایر، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۴۴۰ ص. : جدول، نمودار.
شابک	: 978-600-720966-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۴۳۶-۴۴۵.
عنوان دیگر	: بررسی روحیه‌ی یاس و امید در شعر از کودتای ۲۸ مرداد تا بهمن ۵۸
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
موضوع	: Persian poetry -- 20th century -- History and criticism
موضوع	: امید در ادبیات
موضوع	: Hope in literature
موضوع	: ناامیدی در ادبیات
موضوع	: Despair in literature
رده بندی کنگره	: PIR۸۳۳۹
رده بندی دیویی	: ۸۱۶/۶۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۳۶۸۷۸۷
وضعیت رکورد	: فیبا

کلاغ‌های منفرد انزوا

علی جعفری اردکانی

طراح جلد: ریحانه سرافراز اردکانی

ناشر: انتشارات حایر

نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۰۹-۶۶-۰

قیمت: ۸۰۰ ۰۰۰ ریال

تهران، صندوق پستی: ۹۹۵-۱۳۱۴۵ تلفن‌های تماس: ۶۹۴۸۹۹۵-۰۹۱۲-۶۶۹۴۸۹۹۵ (۰۲۱)

حق چاپ محفوظ است.

و لعلم یوم

همسر مهربانم که در این مدت با صبر و تحمل
و تشویق به تحقیق، مراد این پژوهش یاری دادند.

و لعلم یوم

تمام کبوتران خونین بال آسمان آزادی
و برادر شهیدم که یکی از این چکاوکان سینه سرخ بود
و در انتها تقدیم به آرش
پسری که هرگز نداشته ام

تشکر و قدردانی	۱۵
چکیده	۱۶
پیش درآمد	۱۸
فصل اول: مقدمات	۲۱
درآمد	۲۱
مقدمه	۲۲
فصل دوم: کلیات	۲۵
مقدمه‌ی تاریخی	۲۵
پیش‌درآمدی بر رویدادهای سیاسی و اجتماعی قبل از کودتای ۲۸ مرداد	۲۵
مبارزه برای مشروطیت (خرداد ۱۲۸۵ - خرداد ۱۲۸۷)	۲۶
علل و عوامل پیدایش نهضت مشروطه	۲۶
کابینه سیاه و قرارداد ننگین و ثوق‌الدوله (معروف به ۱۹۱۹)	۳۰
مبارزان این عصر	۳۰
شیخ محمد خیابانی	۳۰
میرزا کوچک خان جنگلی	۳۱
ظهور رضاخان و کودتای نرم او علیه حکومت احمدشاه	۳۱
مبارزان این عصر	۳۴
سید حسن مدرس	۳۴
تاریخ سیاسی ایران از کودتای ۲۸ مرداد تا بهمن ۵۷	۳۵
از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ تا ۱۳۴۰	۳۵
علل کودتا	۳۵
جبهه ملی	۳۶
حوادث تاریخی سیاسی پس از کودتای ۲۸ مرداد تا سال ۱۳۴۰ و واقعه کاپید	۴۱

۴۲.....	مبارزان سیاسی این عصر.....
۴۲.....	آیت‌الله کاشانی.....
۴۳.....	حزب توده.....
۴۳.....	دکتر محمد مصدق و جبهه ملی.....
۴۴.....	اوضاع سیاسی - اجتماعی و ادبی پس از کودتای ۲۸ مرداد دهه تثبیت قدرت.....
۴۶.....	دیدگاه دکتر شفیعی در مورد فضای تاریخی - ادبی این دوره.....
۴۹.....	چهره‌های شعری از شهریور ۳۲ تا ۱۳۴۰.....
۴۹.....	جریانات شعری از کودتا ۲۸ مرداد ۳۲ تا ۱۳۴۰.....
۵۱.....	تحولات سیاسی سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۹ (اوج مبارزه مسلحانه).....
۵۹.....	مبارزان سیاسی این عصر.....
۵۹.....	سید روح الله خمینی.....
۶۰.....	حزب توده.....
۶۰.....	جبهه ملی.....
۶۱.....	نهضت آزادی.....
۶۲.....	ادبیات ایران در سال‌های ۱۳۴۹ تا ۱۳۴۰.....
۶۴.....	چهره‌های شاخص این دوره.....
۶۴.....	قیام سیاهکل.....
۶۹.....	وضع عمومی ادبیات ایران در سال‌های ۱۳۴۹.....
۷۰.....	چهره‌های ادبی سال‌های ۴۹ تا ۵۷.....
۷۰.....	چهره‌های اشعار چریکی.....
۷۱.....	چهره‌های اسلامی.....
۷۱.....	جریانات شعری از ۲۸ مرداد ۳۲ تا بهمن ۵۷.....
۷۲.....	شعر پایداری و دموکراسی خواه و آزادی طلب.....
۷۴.....	رمانتسم اجتماعی.....
۷۶.....	شعر اروتیک (Erotic).....
۷۹.....	عوامل اجتماعی پدیداری اروتیک (Erotic).....
۸۰.....	عوامل اجتماعی پیدایش اروتیک (Erotic) (سرخوردگی از شکست).....
۸۲.....	سمبولیسم اجتماعی.....
۸۳.....	دیدگاه نویسندگان و منتقدان در مورد سمبولیسم اجتماعی در شعر نیمای و ...
۸۶.....	ادبیات چریکی.....
۸۸.....	ادبیات اصولگرای اسلامی.....

۹۰.....	ادبیات در تبعید
۹۲.....	سهراب صدایی دیگر
۹۴.....	تعاریف کلی یأس و امید از دیدگاه روان‌شناسی
۹۴.....	یأس (depression)
۹۷.....	تاریخچه یأس و افسردگی
۹۸.....	عوامل و زمینه‌های روان‌شناسانه نومی‌دی محرومیت
۹۸.....	انگیزه
۹۸.....	عدم اعتماد به نفس
۹۹.....	ترس و وحشت
۹۹.....	اضطراب
۱۰۰.....	ناکامی
۱۰۰.....	عدم تأیید جمعی
۱۰۱.....	نشانه‌های افسردگی و یأس
۱۰۲.....	روان‌شناسی امید و ناامیدی
۱۰۲.....	امید
۱۰۴.....	عوامل و زمینه‌های روان‌شناسانه امید
۱۰۴.....	ایمان
۱۰۴.....	فردایی روشن
۱۰۵.....	مبارزه
۱۰۶.....	احساس دوست داشتن و دوست داشته‌شدن
۱۰۷.....	غلبه بر جدایی
۱۰۷.....	حسن بقا
۱۰۷.....	اعتماد به نفس
۱۰۸.....	پشتوانه اجتماعی
۱۰۸.....	آزادی
۱۰۹.....	رابطه جامعه و ادبیات
۱۱۲.....	انسان‌شناسی اجتماعی از دیدگاه اسلام
۱۱۳.....	فرد جامعه‌پذیر یا جامعه‌فردپذیر
۱۱۴.....	ادبیات پایداری

فصل سوم: بررسی روحیه یأس و امید در شعر شاعران پایداری از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ تا انقلاب شکوهمند اسلامی در بهمن ۵۷ (عصر پهلوی دوم).....	۱۱۷
زندگینامه نیما یوشیج.....	۱۱۹
یأس و امیدهای فردی در اشعار کماندار یوش.....	۱۲۱
غربت در شهر.....	۱۲۲
غربت در میان شاعران.....	۱۲۳
فقر مادی.....	۱۲۴
بیماری جسمی.....	۱۲۵
امید به دوستان و یأس از دوری یا مرگ آنان.....	۱۲۶
امید به همسر و فرزند.....	۱۲۶
بررسی روحیه یأس و امیدهای اجتماعی در شعر کمانگیر دره‌های یوش.....	۱۲۷
نمونه‌ای از روحیه امید در قالب سمبولیسم اجتماعی.....	۱۳۳
نمونه‌ای از روحیه یأس اجتماعی در قالب رمانتیسم اجتماعی.....	۱۳۵
بررسی مورد به مورد یأس و امید در اشعار کمانگیر یوش.....	۱۳۵
زندگینامه مهدی اخوان ثالث.....	۱۳۷
ارتباط شعر اخوان با جامعه.....	۱۳۹
تقسیم‌بندی زندگی اخوان برحسب یأس و امید.....	۱۴۴
تأثیر مسایل سیاسی در شعر اخوان.....	۱۴۴
دیدگاه شاعران در مورد یأس‌های اجتماعی مهدی اخوان ثالث.....	۱۵۰
یأس‌ها و امیدهای فردی اخوان.....	۱۵۰
دلتنی‌های دوستانه و شادکامی‌های حاصل از دیدار دوستان.....	۱۵۱
شکست عشقی.....	۱۵۲
سوگواره فرزند و نزدیکان.....	۱۵۳
بیماری.....	۱۵۴
فقر.....	۱۵۴
شعرهای اروتیک (Erotic).....	۱۵۵
اخوان و سمبولیسم.....	۱۵۶
نمونه‌ای از یأس در اشعار اخوان.....	۱۵۸
شیوه‌های بیان و روایت در اخوان.....	۱۶۰
فضای یأس و امید در مجموعه اشعار اخوان.....	۱۶۱
مجموعه ارغنون در سال‌های ۲۸ تا ۳۸.....	۱۶۱

۱۶۴.....	بررسی موردی یأس و امید در اشعار اخوان
۱۶۴.....	(مجموعه زمستان ۱۳۳۲ تا ۱۳۴۲)
۱۶۵.....	آخر شاهنامه
۱۶۶.....	از این اوستا
۱۶۶.....	سه کتاب (سال‌های ۴۲ تا ۵۲)
۱۶۹.....	زندگینامه احمد شاملو
۱۷۱.....	بامدادی تاریک
۱۷۵.....	امیدهای فردی در شاملو
۱۷۵.....	عشق به گل‌کو و آیدا
۱۷۶.....	امید وصال
۱۷۷.....	عشق به طبیعت
۱۷۷.....	امید به فردایی روشن
۱۷۸.....	انتظار
۱۷۸.....	یاس‌های فردی در شعر شاملو
۱۷۸.....	مرگ‌اندیشی
۱۷۹.....	احساس تنهایی
۱۸۰.....	یأس‌ها و امیدهای اجتماعی در شعر شاملو
۱۸۴.....	فعالیت‌های سیاسی شاملو به ترتیب تاریخ عبارتند از
۱۸۵.....	تأثیر مسایل سیاسی و اجتماعی در شعر شاملو
۱۸۷.....	شاملو، شاعر عصیان
۱۹۰.....	زبان شاملو
۱۹۰.....	بیان در شعر شاملو
۱۹۱.....	سمبولیسم اجتماعی
۱۹۱.....	نمونه‌ای از اشعار شاملو در قالب سمبولیسم اجتماعی
۱۹۳.....	رمانتیسم اجتماعی
۱۹۴.....	بررسی مورد به مورد یأس‌ها و امیدها در مجموعه آثار شاملو (۱۳۳۲-۱۳۴۲)
۱۹۶.....	بررسی مورد به مورد یأس‌ها و امیدها در مجموعه آثار شاملو (۱۳۴۲-۱۳۴۹)
۱۹۷.....	بررسی مورد به مورد روحیه یأس و امید در شعر شاملو (۱۳۴۹-۱۳۵۲)
۱۹۸.....	بررسی مورد به مورد روحیه یأس و امید در شعر شاملو (۱۳۵۳-۱۳۵۷)
۱۹۹.....	زندگینامه فروغ فرخزاد
۲۰۰.....	بررسی روحیه یأس و امید در زندگی پریشان‌دخت شعر فارسی

۲۰۲.....	تولدی دیگر با «تولدی دیگر».....
۲۰۲.....	عوامل فردی یأس و امید در زندگی فروغ.....
۲۰۳.....	شعرهای دوره جوانی.....
۲۰۳.....	پس از ازدواج.....
۲۰۴.....	سال‌های انتهایی زندگی.....
۲۰۹.....	انواع یأس در شعر فروغ.....
۲۰۹.....	غم تنهایی.....
۲۱۰.....	نوستالوژی کودکی.....
۲۱۱.....	غم جدایی از فرزند.....
۲۱۲.....	بدبینی.....
۲۱۳.....	یأس فلسفی.....
۲۱۳.....	مرگان‌دیشی.....
۲۱۴.....	امیدهای فردی در شعر فروغ سایه‌ها.....
۲۱۴.....	انتظار امید وصال و کامیابی.....
۲۱۵.....	عشق به طبیعت.....
۲۱۶.....	عشق به خانواده.....
۲۱۷.....	بررسی جنبه‌های اجتماعی یأس و امید در شعر فروغ.....
۲۲۲.....	شیوه بیان در فروغ.....
۲۲۲.....	نمونه‌ای از اشعار اجتماعی فروغ در قالب سمبولیسم اجتماعی.....
۲۲۴.....	نمونه‌ای از اشعار فروغ در قالب رمانتیسم اجتماعی.....
۲۲۵.....	نمونه‌ای از اشعار چریکی فروغ.....
۲۲۷.....	بررسی مورد به مورد یأس و امید در اشعار فروغ (بجز دیوار، اسیر و عصیان).....
۲۲۹.....	زندگی‌نامه منوچهر آتشی.....
۲۳۲.....	یأس‌های فردی در اشعار منوچهر آتشی (کلیات).....
۲۳۴.....	یأس‌های فردی در اشعار منوچهر آتشی.....
۲۳۴.....	نوستالوژی کودکی.....
۲۳۴.....	تنهایی.....
۲۳۵.....	مرگان‌دیشی.....
۲۳۷.....	اضطراب و پریشانی روحی.....
۲۳۷.....	پیری.....
۲۳۸.....	مرگ فرزند.....

۲۳۸.....	امیدهای فردی در شعر منوچهر آتشی.....
۲۳۸.....	ستایش عشق.....
۲۳۹.....	امید وصال.....
۲۳۹.....	عشق به طبیعت.....
۲۴۰.....	یأس‌های اجتماعی در منوچهر آتشی.....
۲۴۳.....	بررسی مورد به مورد یأس و امید در اشعار منوچهر آتشی.....
۲۴۳.....	آهنگ‌های دیگر از سال‌های ۳۲ تا ۴۷.....
۲۴۵.....	دیدار در فلق حدود سال‌های ۴۷ تا ۵۶.....
۲۴۶.....	دیدار در فلق سال‌های حدود ۱۳۵۵ تا ۱۳۵۷.....
۲۴۸.....	محمدحسین بهجتی اردکانی.....
۲۵۰.....	یأس‌ها و امیدهای فردی در آثار آیت‌الله محمدحسین بهجتی «شفق».....
۲۵۰.....	فقر مالی.....
۲۵۲.....	بیماری.....
۲۵۴.....	سوگواره‌ها.....
۲۵۶.....	غم غربت، غم پیری، و اندوه گذشت زمان.....
۲۵۸.....	قبض‌های عرفانی.....
۲۵۹.....	بررسی امیدهای شخصی در شعر بهجتی «شفق».....
۲۵۹.....	بسط‌های عرفانی.....
۲۶۱.....	اخوانیات.....
۲۶۳.....	مفاخره‌ها.....
۲۶۳.....	عشق و امید به مظاهر طبیعت.....
۲۶۵.....	عشق و امید به ائمه.....
۲۶۷.....	بررسی روحیه یأس و امید در اشعار سیاسی - اجتماعی «شفق».....
۲۷۳.....	بررسی مورد به مورد یأس و امید در دیوان «شفق».....
۲۷۷.....	زندگینامه حمید سبزواری.....
۲۷۸.....	آثار حمید سبزواری.....
۲۷۹.....	بررسی یأس‌های فردی در اشعار حمید سبزواری.....
۲۸۰.....	فقر مالی.....
۲۸۱.....	سوگواره‌ها.....
۲۸۴.....	غم پیری.....
۲۸۶.....	مرگ اندیشی.....

۲۸۸.....	یأس‌های فلسفی
۲۹۰.....	امیدهای فردی در دیوان حمید سبزواری
۲۹۰.....	امید وصال
۲۹۲.....	امید و عشق به پیامبر و ائمه
۲۹۵.....	اخواتیات
۲۹۶.....	عشق به مظاهر طبیعت
۲۹۸.....	مفاخره
۲۹۹.....	بررسی یأس‌ها و امیدهای اجتماعی در مجموعه اشعار حمید سبزواری
۳۰۸.....	بررسی مورد به مورد یأس و امید در اشعار حمید سبزواری (۱۳۴۲-۱۳۵۷)
۳۱۲.....	زندگی‌نامه سهراب سپهری
۳۱۳.....	سهراب نقاشی با رنگی متفاوت (شعر و جهان سپهری)
۳۱۶.....	یأس‌ها و امیدهای فردی در شعر سهراب سپهری
۳۱۸.....	یأس‌ها و امیدهای اجتماعی در سهراب
۳۱۹.....	دیدگاه منتقدان نسبت یأس و امید در شعر سهراب سپهری
۳۲۲.....	نمونه‌ای از یأس فردی در اشعار سهراب
۳۲۳.....	امیدهای فردی در شعر سهراب سپهری
۳۲۳.....	یأس‌های اجتماعی در شعر سهراب
۳۲۴.....	امیدهای عرفانی در شعر سهراب (بسط)
۳۲۵.....	یأس‌های عرفانی در شعر سهراب (قبض)
۳۲۵.....	تقسیم‌بندی مورد به مورد یأس و امید در اشعار سهراب
۳۲۶.....	بررسی روحیه یأس و امید در شعر سهراب
۳۲۹.....	زندگی‌نامه فریدون مشیری
۳۳۳.....	بررسی روحیه یأس در شعر فریدون مشیری
۳۳۳.....	نمونه‌هایی از یأس‌های فردی در اشعار مشیری
۳۳۵.....	بررسی روحیه امید در شعر مشیری
۳۳۸.....	نمونه‌ای از اشعار اروتیک (Erotic) فریدون مشیری
۳۴۰.....	نمونه‌هایی از اشعار مشیری با بن‌مایه‌های اجتماعی
۳۴۲.....	زندگی‌نامه نادر نادرپور
۳۴۴.....	بررسی روحیه امید در شعر نادر نادرپور
۳۴۴.....	امید در شعر نادر نادر پور
۳۴۶.....	یأس در شعر نادر نادرپور

۳۴۷.....	یأس‌های فردی در شعر نادر نادرپور
۳۵۰.....	نمونه شعر اروتیک (Erotic) نادر نادرپور
۳۵۱.....	نمونه‌ای از اشعار نادر پور با بن مایه‌های اجتماعی
۳۵۳.....	دکتر مهدی حمیدی شیرازی
۳۵۶.....	بررسی روحیه یأس و امید در اشعار دکتر مهدی حمیدی شیراز
۳۶۰.....	یأس‌ها در اشعار دکتر مهدی حمیدی شیرازی
۳۶۱.....	نمونه‌هایی از یأس‌های فردی
۳۶۱.....	مرگ‌اندیشی
۳۶۱.....	یأس فراق
۳۶۲.....	بیماری
۳۶۴.....	یأس‌های ناشی از درگیری لفظی بین سایر شاعران
۳۶۶.....	سوگواره‌ها
۳۶۸.....	یأس از دانش
۳۶۸.....	یأس فلسفی
۳۶۹.....	دیدگاه منتقدان در مورد یأس دکتر حمیدی
۳۷۰.....	امیدها در شعر دکتر مهدی حمیدی شیرازی
۳۷۰.....	امید به وصال
۳۷۱.....	امیدهای برخاسته از طبیعت
۳۷۳.....	امید و عشق به سرزمین مادری
۳۷۴.....	شادی نشأت‌گرفته از روزهای گذشته
۳۷۵.....	امید به بازگشت معشوق
۳۷۶.....	مفاخره
۳۷۷.....	اخوانیات
۳۷۸.....	فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی مهدی حمیدی شیرازی
۳۸۱.....	محمد حسین بهجت تبریزی شهریار
۳۸۳.....	تقسیم‌بندی دوران زندگی شهریار براساس یأس و امید
۳۸۳.....	بررسی روحیه یأس در دیوان شهریار
۳۸۳.....	شکست عشقی
۳۸۷.....	سوگواره‌ها
۳۹۰.....	گلایه‌های دوستانه
۳۹۲.....	مرگ اندیشی

۳۹۳.....	فقر و انزوا
۳۹۵.....	تنهایی و انزوا
۳۹۶.....	پیری و بیماری
۳۹۸.....	بررسی روحیه امید در اشعار شهریار
۳۹۸.....	اخوانیات
۴۰۰.....	امید به وصال
۴۰۱.....	دوره جوانی
۴۰۱.....	دوره میان سالی
۴۰۱.....	دوره پیری
۴۰۱.....	نمونه‌هایی از امیدهای دوره جوانی و میان سالی
۴۰۲.....	امیدهای عرفانی
۴۰۵.....	مفاخره‌ها
۴۰۶.....	عشق و امید به مظاهر طبیعت
۴۰۸.....	شهریار و سیاست

۴۱۱.....	فصل چهارم: آمارها و نمودارها.....
۴۱۲.....	نیمه
۴۱۳.....	اخوان
۴۱۳.....	مجموعه ارغنون ۱۳۲۸-۱۳۳۸
۴۱۴.....	مجموعه زمستان ۱۳۳۲-۱۳۴۲
۴۱۵.....	آخر شاهنامه
۴۱۶.....	از این اوستا
۴۱۷.....	سه کتاب ۱۳۴۲-۱۳۵۲
۴۱۹.....	یأس‌ها و امیدها در شاملو ۱۳۴۲-۱۳۴۹
۴۲۰.....	بررسی مورد به مورد یأس و امید در اشعار شاملو ۱۳۴۹-۱۳۵۲
۴۲۱.....	بررسی مورد به مورد شاملو ۱۳۵۳-۱۳۵۷
۴۲۲.....	یأس و امید در شعر فروغ
۴۲۳.....	بررسی مورد به مورد منوچهر آتشی ۱۳۳۲-۱۳۴۷
۴۲۵.....	دیدار در فلق ۱۳۵۵-۱۳۵۷
۴۲۶.....	بررسی مورد به مورد یأس و امید در شعر شفق ۱۳۴۲-۱۳۵۱
۴۲۷.....	بررسی مورد به مورد روحیه یأس و امید در اشعار حمید سبزواری

آمار تطبیقی شاعران این دوره..... ۴۲۹

نتیجه گیری..... ۴۲۹

منابع و مأخذ..... ۴۳۲

الف: کتابها..... ۴۳۲

ب: مقاله ها..... ۴۳۹

ج: پایان نامه ها..... ۴۴۰

د: مصاحبه ها..... ۴۴۰

تشکر و قدردانی

باری، در ابتدا بر خود واجب می‌دانم از استاد دانشمند و فرهیخته جناب آقای دکتر محمود مدبری و استاد و مشوق صمیمی و مهربان سرکار خانم دکتر بهجت السادات حجازی و تمامی اعضای هیأت علمی دانشکده ادبیات دانشگاه شهید باهنر کرمان علی‌الخصوص دکتر محمدرضا صرفی و از تمام کسانی که مرا در این امر یاری کرده‌اند از جمله دکتر یدالله جلالی پندری - که به قول مرحوم مهدی اخوان ثالث ملاً و درس خوانده و مکتب دیده و دود چراغ خورده است - و از دکتر سید محمود الهام بخش شاعر توانا و توانمند و عضو هیأت علمی دانشگاه یزد - که دارای تخصص خاصی در ادبیات معاصر نیز هستند تشکر کنم، در پایان زحمات و مهربانی‌های بی‌شائبه همسر را می‌ستایم. بچه‌های خوب دانشگاه نیز همیشه خوب و ستودنی بودند مهربان و یاری‌گر من علی، حاج قاسم، امیر و لیلی از آن‌ها نیز صمیمانه سپاسگزارم. لطف بچه‌های کارشناسی از جمله شیوا، نجمه و مرضیه نیز شامل حال من شده است و از آن‌ها کمال تشکر را می‌کنم.

جا دارد از دوستان شاعرم حسین کریمی‌زاده اردکانی (غمگین) استاد محمود عندلیب و فرهاد قاضی و مهربانی‌هایشان تشکر کنم.

همچنین از سرکار خانم مرضیه کرمانیان و آقایان محمود عندلیب، محمدجواد غمخوار و مهندس محمدرضا ابراهیمی که ویرایش و بازخوانی این اثر را انجام داده‌اند تشکر نمایم.

در طول این تحقیق از کتاب‌خانه دانشگاه شهید باهنر کرمان، کتاب‌خانه دانشگاه یزد مؤسسه اخوان دستمالچی کتاب‌خانه شرف‌الدین علی یزدی و کتاب‌خانه‌های شهرستان اردکان چون کتاب‌خانه آیت ا... حائری اردکانی و آیت ا... فاضل اردکانی نیز استفاده شد که بر خویشتن فرض می‌دانم از دست‌اندرکاران خدوم و زحمتکش آن‌ها تقدیر و تشکر نمایم.

چکیده

یکی از دوران پرحادثه تاریخ ایران برحسب بازه زمانی، دوره تاریخی حداثه فاضل کوندای ۲۸ مرداد ۳۲ تا بهمن ۵۷ است. در این دوران از طرفی کمونیست‌ها و توده‌ای‌ها فعالیت بیشتری داشتند و از طرف دیگر، نهضت آزادی و آزادی‌خواهان و از طرف دیگر اصول‌گرایان اسلامی برای براندازی نظام مستبد حکومتی محمدرضا پهلوی کوشش می‌کردند. حرکت‌های جنگی نامنظم و چریکی نیز سهم به‌سزایی در شعله‌ورکردن این آتش داشت. اتفاقاتی چون ملی شدن صنعت نفت، نخست‌وزیری دکتر محمد مصدق، لایحه کاپیتولاسیون، اصلاحات ارضی، انقلاب سپید، واقعه خرداد ۴۲ و ... که سرانجام به پیروزی ملت آزادی‌خواه ایران در بهمن ۱۳۵۷ انجامید؛ از پربسامدترین حوادث آن روزگار به شمار می‌روند و از طرفی دیگر بازار ادبیات آن عصر بازار مگاره‌ای بود که شاعران از غزل و قصیده و چهارپاره و شعر نو گرفته تا شعر سپید و مثنوی سرودند و مکاتب ادبی نیز تحت تأثیر اروپا به ویژه کشور فرانسه در ایران رونق بیشتری گرفت. شعر در آن عصر نیز به ابزار مبارزه تبدیل شده بود. از این رو شاعران این دوره را باید برحسب شیوه‌ها و مقاصد سیاسی - اجتماعی‌شان تقسیم‌بندی کرد.

ما در این کتاب پس از مروری بر تاریخ بیست و پنج ساله این دوره و معرفی کلیات علمی یأس و امید و تعریف و عوامل پیدایی آن به تقسیم‌بندی شاعران برحسب افکار آن‌ها می‌پردازیم. سپس یأس و امید را به دو دسته اجتماعی و فردی تقسیم می‌کنیم و پس از مباحثی در مورد میزان تأثیرپذیری فرد از اجتماع و اجتماع از فرد، عوامل آن را بررسی می‌کنیم و پس از ارائه نمونه‌ها و شواهد، تمام آثار شاعران

فوق را از جنبه یاس و امید بررسی و با نمودارها و آمار این درصدها را در میان
شاعران استخراج و تحلیل می‌کنیم. **کلید واژگان:** شاعران پایداری، یأس،
امید، مبارزات اجتماعی، ادبیات دوره پهلوی

پیش درآمد

ادبیات آینه تمام نمای تجلی جامعه و روح افراد آن به ویژه شاعران و نویسندگان است و از سویی دیگر شاعر به عنوان جزء کوچکی از جامعه است و از این روست، که شعر، آینه تجلی حوادث و رویدادهای سیاسی و اجتماعی هر عصر می‌شود. در زمان‌های گذشته نیز، روحیات شاعر و جامعه در یک اثر ادبی به زیبایی به چشم می‌خورد. جامعه واقعی سعدی را می‌توان از روزنه گلستان و آرمان شهر او را می‌توان از پنجره بوستان تماشا کرد. حدیقه الحقیقه باغی به روی خواننده برای ورود به دنیای فکری و ذهنی سنایی است و هم راهی به سوی جامعه او و در لابه‌لای واژه‌های لسان غیب سخن از زشتی‌ها و پلشتی‌های جامعه را می‌شنویم. در گذشته در ادبیات ما بیشتر زیبایی‌های ظاهری کلام و جورچین واژگان حرف اول را می‌زده است؛ ولی امروز این فکر شاعر است، که حرف اول را می‌زند. در گذشته شاعران در تنگنای وزن و قافیه و تناسب‌های ظاهری اگر چه کمتر به دور نمایه‌های فکری توجه داشته‌اند؛ ولی باز اشعارشان تابلوی حوادث روزگار خود است. ستیز حافظ با زهد و ریا و دین‌فروشی و ظاهرفریبی زیباترین و بهترین روش برای اثبات آن است، که مسایل فوق در جامعه حافظ از بسامد بالایی برخوردار بوده است. این مسأله در ادبیات مشروطه نمود بیشتری پیدا می‌کند و شعر مشروطه اگرچه دارای تاریخ مصرف است که مثلاً شاعر از گرانی زغال سخن به میان آورده است اما شعله‌ای از آتش درون و بارقه‌ای از ناکامی ملّتی است، که برای آزادی خود جنگیدند، خون دادند و البته به جایی نرسیدند. شاعران نیز در این برهه زمانی ما (از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ تا بهمن ۵۷) به صورت فوق‌العاده‌ای اما نه دیگر به شیوه عشقی و نسیم شمال، بلکه با زبان سمبولیک و رمانتیسیم و گاه روشن و بی‌پرده چه در قالب فردی و اجتماعی به واکاوی

دردهای خود می‌پردازند. که متأسفانه به‌جز پاره‌ای از اشعار اروتیک (Erotic) و اصولگرایان و نوادری چون منوچهر آتشی و سیاوش کسرای بیشتر این فضا سرشار از یأس و ناامیدی است. زیرا شعر شاعر آینه تمام نمای روزگار است و این حوادث سیاسی و اجتماعی است، که شاعران را به این طرز تفکر سوق می‌دهد. حوادثی که بعد از این نیز به برخی از آنان اشاره خواهد شد. گاهی بعضی از این حوادث چون قیام سیاهکل فانوس امید را بر می‌افروزد. و گاه حادثه‌ای چون کودتای ۲۸ مرداد چراغ‌های روشن امید را خاموش می‌کند. و افق‌های روشن امید را به اذهای تاریک یأس تبدیل می‌کند. ولی در این میان آن چه هیچ‌گاه فراموش نمی‌شود؛ مبارزه و پایداری است. شاعران زندان می‌روند و علاوه بر آن، بار غم خانواده و درد خود و دوستان خود را بردوش می‌کشند و تمام این مسایل به نحوی در اشعارشان نمود خارجی پیدا می‌کند. در این جا قابل تذکر است، که ما در این کتاب به هیچ عنوان به دنبال آن نیستیم، که به اثبات این پردازیم که شاعر یا طیفی از شاعران را شاعران یأس بنامیم و طیفی دیگر را شاعران امید و پاره‌ای از اشعار را دست آویز این ادعا قرار دهیم. - روندی که ظاهراً مدتی است به نازیبایی هر چه تمام‌تر رواج پیدا کرده است. - روندی که به جای تحلیل و آنالیز زمینه‌های فردی و اجتماعی به استنادات سطحی از یک شعر می‌پردازند و نتایج آن نیز که بر پایه موارد خاصی از اشعار گزینشی تحلیل شده است؛ بی‌نهایت تزلزل‌پذیر و اثبات عکس آن نیز به سادگی ممکن است؛ بلکه برآینم تا با تحلیل حوادث فردی و اجتماعی به تحلیل روحیات شاعر و میزان تأثیرپذیری آن حوادث در گستره شعر شاعران پردازیم و باید توجه داشته باشیم، که اگر حوادث فردی و اجتماعی هر شاعر را در زندگی شاعر دیگری قرار دهیم؛ بی‌شک نمودارها و آمارها و تحلیل‌ها نیز تغییر می‌کند.

این مسایل مذکور، من را بر آن داشت تا با یاری خداوند، دست به این تصمیم بزنم و موضوع «بررسی روحیه یأس و امید در شعر شاعران پایداری از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ تا انقلاب شکوهمند بهمن ۵۷» را انتخاب کنم. نگارش این کتاب، خالی از دشواری نیز نبود. متأسفانه اگر چه درسال‌های پیش، آثار

بسیاری از این شاعران چاپ و درمورد اشعار آن‌ها مقاله‌هایی منتشر شده بود ولی متأسفانه بنا به تنگ نظری‌ها، بسیاری از این آثار از سطح کتاب خانه جمع گردیده است و اجازه تجدید چاپ نیز به آن‌ها داده نمی‌شود و جستجوی این آثار با دشواری‌های متعددی برای این جانب همراه بود.

علاوه بر آن تا به حال در هیچ کتابی به صورت مستقل به موضوع یأس و امید چه از لحاظ علم روان‌شناسی و چه از لحاظ ادبی پرداخته نشده است و بسیاری از مثال‌ها را از گوشه گوشه نقدهای مختلف و کتاب‌های متنوع به دست آوردم که زمان زیادی را مصروف داشت.

فصل اوّل

مقدمات

درآمد

از جمله مسائلی که در ادبیات محلّ تردید و تنازع است؛ مسأله هنر برای هنر و هنر برای تعهد است که طرفداران هر دسته برای خود استدلال و استنباطی دارند. از جمله تعهدات برای هر شاعر درد آشنا حوادث سیاسی - اجتماعی روز است، که تأثیری دو سویه دارد. از طرفی هنرمند این وقایع را در شعر خود منعکس می‌کند و از طرفی بسته به نوع حوادث - که خوشایند یا ناخوشایند باشد. - این حوادث تأثیرات منفی و مثبتی در روح و روان شاعر دارد. - از سوی دیگر شاعر و هنرمند زاده همین اجتماع است. - خانواده، دوستان، دردها و شادی‌هایی دارد. در این کتاب برآنیم که در ابتدا تأثیرگذارترین رویدادهای سیاسی - اجتماعی را شناسایی کنیم و مهم‌ترین وقایع زندگی شاعران در طیف‌های متفاوت و مختلف در حدّ فاصل سال‌های ۳۲ تا ۵۷ را بررسی کنیم و از آن جایی که شعر در آن عصر نیز به ابزار مبارزه تبدیل شده بود از این رو ما نیز شاعران این دوره را باید برحسب شیوه‌ها و مقاصد سیاسی - اجتماعی‌شان تقسیم‌بندی کنیم.

مقدمه

این تحقیق بازه زمانی ۲۸ مرداد ۳۲ تا انقلاب شکوهمند اسلامی در بهمن ۵۷ را دربرمی گیرد. در این کتاب تلاش شده است تا جریانات شعری این بازه زمانی ۲۵ ساله شناسایی شود. سپس با استفاده از منابع تاریخی، مهم ترین رویدادهای این سالها بررسی شود و حوادث تاریخی و اجتماعی این عصر مورد بازبینی قرار گیرد. سپس جریانهای شعری در این عصر مورد بازبینی قرار گیرد و پس از تقسیم بندی شاعران در یک تقسیم بندی نسبتاً جدید به شناسایی عوامل فردی و اجتماعی مؤثر در اشعار ایشان که به نحوی در روحیه شعری آنها نیز تأثیر داشته است؛ می پردازیم و سپس این عوامل معرفی می گردند و برای هر یک نمونه ها و استنادات و مثال هایی آورده می شود. چگونگی انعکاس عوامل یأس و امید و شگردهای شاعران در این زمینه نیز مورد بررسی قرار می گیرد. سپس تمامی اشعار شاعران با توجه به سوابق سیاسی و زندگی فردی آنها مورد بررسی قرار می گیرد و تمام اشعار آنها به دو دسته اشعار یأس و امید تقسیم بندی می شود. و یأس ها و امیدها نیز به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم می گردد؛ سپس با استفاده از نمودار درصدهای فوق تحلیل می گردد.

شناسایی یأس های فردی و اجتماعی هر دوره و عوامل تأثیرگذار و پارامترهای فردی و اجتماعی می تواند تأثیر به سزایی در شناخت شعر و ذهن هنرمند داشته باشد و ما را بیشتر با روحیات شاعران آشنا کند. یافته های این تحقیق می تواند برای دوستداران ادب پایداری و دانشجویان و پژوهشگران و استادان ادب پایداری مفید و قابل استفاده و تأمل باشد. هم چنین استادان زبان فارسی به ویژه استادان ادبیات معاصر و دانشجویان این درس نیز می توانند؛ از این تحقیق بهره گیرند. هرچند ناچیز ولی این تحقیق برای دانشجویان و استادان جامعه شناسی و روان شناسی اجتماعی و روان شناسی مرضی نیز خالی از فایده نیست. هم چنین حوادث سیاسی اجتماعی منعکس شده در این کتاب برای استادان و دانشجویان رشته های علوم سیاسی و تاریخ نیز خالی از اهمیت نیست.

مهم‌ترین هدف این پژوهش شناسایی عوامل فردی و اجتماعی تأثیرگذار در روحیه شاعران در این دوره و میزان بازتاب این حوادث در روح و روان شاعر و به تبع آن بازتاب و انعکاس در مجموعه اشعار آنان است این آشنایی که زیربنای نقد روانشناختی و نقد اجتماعی است به درک بهتر اشعار شاعران کمک شایانی می‌کند و می‌تواند به عنوان یکی از منابع در این دو گونه نقد ادبی جدید قرار بگیرد که در خلال آن نیز آشنایی با طیف‌های مختلف فکری شاعران و چهره‌های تأثیرگذار در این بازه زمانی نیز برای خوانندگان میسر می‌گردد.

این کتاب از نوع پژوهش‌های بنیادین است، که به روش کتابخانه‌ای و استناد به منابع و مآخذ جمع‌آوری شده است و در میان منابع و مآخذ تنها از منابع دیداری - شنیداری مکتوب و آن هم به طور اخص از کتاب‌ها و مجموعه مقالات و پایان نامه‌ها - که اعتبار علمی بیشتری دارند. - استفاده شده است. شیوه جمع‌آوری مطالب به روش و شیوه تحلیلی - توصیفی انجام گرفته است. بدین ترتیب که پس از بررسی نگرش شاعران معاصر به امید و نومیدی و عوامل فردی و اجتماعی ایجادکننده آن، آن دسته از عوامل اجتماعی و فردی که موجب امید و نومیدی در شعر شاعران این دوره بوده است؛ یادداشت‌برداری شده و پس از استخراج شواهد و طبقه‌بندی یافته‌ها براساس طرح این اثر؛ به توصیف و تحلیل و نگارش آن‌ها پرداخته شده است. این پژوهش بنیادین با استفاده از شیوه سندکاوی تدوین گردیده است. بدین معنا که در ابتدا، پس از شناخت منابع فیش‌برداری صورت گرفته است و پس از آن به پردازش فیش‌ها، دسته‌بندی، تحلیل، تجزیه، نتیجه‌گیری و ارائه نمودار پرداخته شده است.

لازم به ذکر است شیوه تقسیم‌بندی شاعران در گروه‌های هشت‌گانه‌ای که بعداً به آن اشاره خواهد شد، بر مبنای نوع بینش و برخورد شاعران با مسایل سیاسی - اجتماعی پیرامونشان است و مبنای کار و میزان و شیوه پایداری شاعران در برخورد با مسایل حاکم بر جامعه مبنای این تقسیم‌بندی است و از اینجاست که

ادبیات پایداری شکل می‌گیرد. ادبیات پایداری هر نوع مبارزه افراد یک جامعه در مقابل استبداد داخلی یا استثمار خارجی است - ادبیاتی که هیچ مرز فرهنگی، دینی، سیاسی و جغرافیایی را نمی‌شناسد. ادبیاتی که در برخورد با یک حادثه قلب یک پزشک متخصص در سوئیس را به همان اندازه به درد می‌آورد؛ که یک کشاورز ساده آفریقایی نیز رنج می‌برد.